

ZONDAG ONDER HET KERSTOCTAAF

Amsterdam, Oude Kerk, 29 december 2019

Lezingen: Jesaja 61:10–62:3; Lukas 2:33-40

Beeldend en diepzinnig zijn de verhalen die geweven zijn rond de geboorte van Jezus, de doeken waarin hij door Schrift en de traditie erna wordt gewikkeld. Zoals ook de geschiedenis die op deze zondag onder het Kerstoctaaf aan de orde is, een gedeelte uit het verhaal van Simeon en Hanna in de tempel op de veertigste dag na Jezus' geboorte, het moment dat Jozef en Maria hun eerstgeborene opdragen aan God. Zoals het in Israël gebruik was om het eerstgeborene speciaal aan God te wijden.

Mooie verhalen. Al zijn er ook die graag iets anders zouden horen. Zo ontving ik gisteren een e-mail bij wijze van reactie op de kerstnachtsdienst in de Stevenskerk te Nijmegen, waarin werd gesuggereerd om de oude schriftteksten te vervangen door eigentijdse verhalen, die beter aansluiten bij de nauwelijks meer kerkelijke mensen van vandaag. Waarom zouden de oude verhalen beter zijn dan nieuw bedachte! Het zijn immers allemaal menselijke 'verhalen'. Die waar zijn zoals ook sprookjes op een dieper niveau 'waar' zijn. Ze onthullen waarheid, ook al missen de verhalen een historische basis.

Ik zal u zeggen wat ik van die inwisselbaarheid van verhalen vindt. En van dat gemakkelijke onderbrengen van de bijbelse geschiedenissen onder de ene noemer van 'waar, maar *uiteraard* niet feitelijk gebeurd'. Alsof bijvoorbeeld Mattheüs en Lukas, als zij over de geboorte van Jezus schrijven, puur aan het fantaseren zijn geslagen. Alsof Lukas' verzekering aan het begin van zijn evangelie: dat hij zo nauwkeurig mogelijk bronnen heeft

geraadpleegd — alsof als hij dát zo stellig schrijft, hij *logischerwijs* niet serieus moet worden genomen. ‘Alles van boven komt van beneden’ is een prettig nieuw dogma geworden, een geriefelijke, burgerlijke gedachte. Het woord is niet vlees maar onze private gedachte geworden. Niet *lijf* dat pijnlijk gevoeld wordt maar vooral een mooie *gedachte*, waar wij, comfortabel op onze stoel gezeten, omheen kunnen mijmeren! Leve de fantasie! Ja, en fantaseer er vooral ook zelf op los, geloof je eigen fantasie, leve de verbeelding!

Het is duidelijk: de evangelieverhalen vormen geen verslag dat historisch gezien verifieerbare feiten geeft. Het woord van God is vlees geworden — dat wil zeggen: het is óók menselijk verhaal geworden, een menselijke geschreven verhaal, een verhaal dat zich gevormd heeft op de wijze waarop het in die verre dagen ging als er verslag werd gedaan van wat er *werkelijk* was gebeurd. Er zijn eerste getuigen geweest, van wie de berichten mondeling werden gedeeld. De verhalen zijn in het proces van het doorvertellen aangegroeid; lacunes in de verhalen werden opgevuld met wat men uit het Oude Testament wist. Mattheüs en Lukas verzamelden de verhalen die inmiddels al weer enkele decennia rondzongen. Je kunt hun evangeliën vergelijken met beeldend werk of met een muzikale compositie. De evangelisten brengen terdege zelf vorm en kleur aan. De stijl van Mattheüs is anders dan die van Lukas. De een heeft nog net weer een andere bron weten aan te boren. Mattheüs schrijft in Syrië, Lukas in het westen van het huidige Turkije — vermoeden we. Maar ze slaan niet *zomaar* aan het bedenken. Zoals echte kunst ook niet *zomaar* bedacht is. ‘Bedacht’ is niet serieus genoeg. Je reageert op wat je is overkomen, je geeft uiting aan wat

zich via jou wil uitdrukken. Zoals de Chileense dichter Pablo Neruda vertelt dat toen hij nog maar dertien was, de poëzie zich aan hem presenteerde en om zijn antwoord vroeg: wil jij mij ter sprake brengen? Vele beeldend kunstenaars, dichters, componisten zeggen ons: ik móest dit maken. Met al mijn kracht, mijn creativiteit móest ik uitdrukking geven aan wat zich aan mij opdrong. Daarom ook is déze expressie waarheid: het moest op *deze* manier en niet anders. Deze vormgeving is geen persoonlijk aardigheidje maar een zaak van leven of dood.

Mattheüs en Lukas verkeerden überhaupt niet in de luxe positie dat ze rustig mooie verhalen konden gaan zitten bedenken. Ze schreven hun evangeliën niet heel lang nadat in Rome christenen als fakkels hadden gebrand: die door de Romeinse keizer Nero waren gekruisigd omdat er zondebokken nodig waren voor de brand die Rome geteisterd had. Mattheüs en Lukas schreven hun evangeliën toen Jeruzalem net gevallen was: Jeruzalem, de stad waarover Lukas — net als de profeet Jesaja — met zoveel bewogen liefde schrijft. Mattheüs en Lukas schrijven hun evangeliën als het merendeel van de apostelen is opgepakt en terechtgesteld. De jonge kerk is gekwetst, geamputeerd.

In die heftige tijden worden de evangeliën geschreven, niet als mooie bedenksels, maar als een poging om wat van mond tot mond gaat over Jezus en zijn leerlingen te verzamelen en veilig te stellen. De schrijvers kleuren de lijnen in met behulp van de kleurendoos van het Oude Testament. Namen en gestalten uit het Oude Testament worden gebruikt om de personages in de verhalen over Jezus gezicht en body te geven. In hun fantasie blijven de evangeliëschrijvers voluit bijbels.

Wat de evangelisten schrijven is dus niet *puur zelf bedacht*. Ze schrijven op basis van wat er is doorgegeven omdat er écht iets gebeurd is. Voorts: in wat zij zelf inkleuren, zit iets noodzakelijks: het dient zich bij hen aan, het komt bij hen krachtig boven — zoals alleen maar kan gebeuren bij wie thuis is in de oude Schrift. Niet: ik doe maar wat! Maar: juist zó wil het gezegd worden. Er is werkelijkheid die uitgedrukt wil worden — en hier ben ik, ik leen me ervoor. Ik ben beschikbaar niet om prettig in het gehoor liggende diepzinnige verhalen te lanceren maar ongemakkelijke waarheid uit te drukken. Waarheid die troost is voor allen die de verlossing van Jeruzalem verwachten. Troost voor hen die lijden aan Mokum, aan haar puinhopen, haar smerigheid. Troost voor hen die lijden aan de wereld. Mattheüs en Lukas wekken hoop door het door hen geschreven evangelie van de Heer, die zelf smartelijk geleden heeft maar ons gegeven is als teken dat ons verblijdt. Onze Heer — een teken dat weersproken wordt. In deze turbulente tijd: val jij, of sta je met hem op? Bij de huidige verwarring: val jij, of sta je op?

Er zijn schilderijtjes en gedichtjes die niet onder kunst vallen. Want ze zijn te bedacht, te modieus, te doorzichtig. Ze zijn te persoonlijk, plezieren te graag, passen te gemakkelijk, ze missen waarheid. Door Mattheüs en Lukas daarentegen spreekt iets wat groter is dan zij zelf. Er is een vreemde impuls die hen drijft. Hun pen is een zwaard dat door hun eigen ziel gaat. Hun evangeliën getuigen ervan dat zij zelf perplex staan, verwonderd zijn, geschokt en bij dit alles toch ook vol vreugde.

Focussen we nu op Hanna, een van de personages die Lukas neerzet rond de pasgeboren Jezus. Is Hanna een

creatie van Lukas? Is Hanna zijn individuele fantasie? Mogelijk schuift hij uit eigen beweging de Hanna uit het Oude Testament naar voren en zet haar bij de opdracht van Jezus in de tempel neer. Hanna, de moeder van Samuel. Ononderbroken bad zij in het heiligdom: ze bad om een zoon. Hanna die haar lofzang zong met het oog op de komst van de messias. 'Messias' is het woord waarmee ze haar oud-testamentische loflied vol verwachting besluit.

Déze gestalte zet ik bij Jezus neer, denkt Lukas. Dat is enerzijds fantasie, anderzijds ben ik zo wel echt bijbels bezig. Via Hanna omgeef ik Jezus met de kracht van Israëls vroegste profetische traditie.

Toch zòu Lukas ook best gebruik hebben kunnen maken van informatie uit de eerste hand. Er is namelijk iets speciaals tussen Lukas en moeder Maria. In zijn evangelie schildert Lukas van Maria een prachtig portret. Maria en Lukas lijken in dezelfde stad gestorven, in Efese, aan Turkije's westkust. Wat is er tussen Maria en Lukas? Is er iets tussen hen heen en weer gegaan? Wat heeft zij mogelijk hem verteld? Lucas' verhaal over Jezus in Jeruzalems tempel is niet per definitie fictief. Wie weet staat de Hanna van Lukas voor een vrouw van vlees en bloed, ooit daar aanwezig in die tempel van Jeruzalem. Ik noem haar Hanna, bedacht Lukas misschien — om de link te leggen met de Hanna uit het verhaal van Samuel.

Hanna, vrouw in het heiligdom. Bij de toegang naar het heiligdom bevonden zich vrouwen. Zo was het al bij de tabernakel in de woestijn. De latere Joodse traditie vertelt dat die vrouwen bij de ingang van het heiligdom pleegden te vasten en te bidden. Alsof hun vasten en hun gebed de toegang vormden naar God. Zo'n vrouw is Hanna in het

evangelie. Ze is een hoogbejaarde weduwe: vierentachtig was ze — of wordt bedoeld: ze was vierentachtig jaar weduwe? Helemaal duidelijk is dat niet.

Simeon houdt het kind Jezus in zijn armen. Zij niet. Zij is niet zo van het vasthouden, lijkt het. Ze is maar zeven jaar getrouwd geweest; toen heeft ze moeten loslaten. Dat loslaten heeft in haar ruimte gemaakt. Ze is alleen gebleven, maar dat alleen zijn is gevuld geraakt met verwachting. Eenzaamheid is niet goed voor een mens, maar alleen zijn hoeft niet eenzaam te zijn. Je hébt niemand, maar je verwacht iemand. Je wordt niet gekoesterd, gestreeld, maar je weet van vertroosting die komt. Op haar oude dag is ze in haar weduwe zijn een waardige getuige van het nieuwe dat komt.

De gebedsteksten rond Kerstmis die ons uit de vroege kerk zijn overgeleverd, spreken over de geboorte van Jezus als het volstrekt nieuwe. De nieuwheid van zijn geboorte staat in contrast met de modieuze oude wereld, die voorbijgaat. Hanna is oud, maar nieuw. Oude mensen kunnen nieuw zijn. Alleenstaande oude mensen kunnen een toegang vormen naar God, die ieder ogenblik nieuw is.

In het epistel voor deze zondag, dat hier niet gelezen is, schrijft Paulus dat in de gemeente van Christus de gangbare scheiding makende verschillen tussen mensen niet meer gelden: die tussen Jood en niet-Jood, tussen bazen en werknemers, tussen mannen en vrouwen. Daaraan kan worden toegevoegd: in de gemeente van Christus valt het belang weg om onderscheid te maken tussen oud en jong. In Christus zijn wij namelijk allemaal nieuw.

Twee oude mensen, Simeon en Hanna, blijken uitermate geschikt om het nieuwe te verwelkomen. Simeon omarmt

het. Hanna zegt: laat maar, laat maar liever gebeur. Ik getuig ervan, het is mij genoeg dat ik het verhaal over hem die ik gezien heb doorvertel. Dat ik het doorvertel aan anderen die net als ik de moed hebben gehad te willen *wachten*.

Wij leven in een maatschappij van hebben, van liefst dadelijk willen hebben. Kopen moeten we, van aanbiedingen gebruik maken, hamsteren.

Zo niet Hanna. Voor haar is hebben niet wat zij begeert. Haar leven is gebed en bidden is wachten. Zij vast — en vasten is de oefening om steeds opnieuw lós te laten.

Simeon en Hanna, twee oude mensen, alert, wakker, speurend, uitkijkend. Ze vertegenwoordigen de hoop. Zij zien uit naar ware troost, naar echte verlossing. Ze behoren niet tot de machtigen der aarde, politiek hebben zij geen invloed, maatschappelijk lijkt hun rol uitgespeeld, ze lijken veroordeeld tot zitten achter de geraniums, tv-kijken en bingo-middagen met leeftijdgenoten. Bovendien verschijnen ze in het verhaal over een tempel *die er straks niet eens meer is*.

Maar hun ontvankelijkheid, hun puurheid, hun gebed maken dat zij tot op deze zondag voorbeelden zijn van leven dat betekenis heeft en houdt bij alles wat verbrokkelt en verkrumelt en verdwijnt.

In de vroege kerk kon je als weduwe van 60-plus toetreden tot een soort stand, een orde, een ambt, waarin je voorbeeld mocht zijn voor mannen en jongeren. Een soort poortwachters naar God waren ze. Heeft de kerk dergelijke oude mensen in huis, hoogbedagden die weten van het hoopvolle wachten, dan heeft ze toekomst. In de gewone oude wereld vol clichés zeggen we: wie de jeugd heeft, heeft de toekomst. Maar in de gemeente van Christus zijn

we die sleetse prietpraat voorbij. Oud en jong leven wij volwassen, moedig, weerloos en sterk tegelijk met nieuwe verhoudingen, waarbij de verwachting juist ook via oude mensen heldere contouren krijgt.

We hebben het zelf niet bedacht, het is ons gegeven, het is ons aangezegd — en wij geven er met de mogelijkheden die ons gegeven zijn vorm aan. Wij leven niet van onze eigen fantasie, maar van wat ons bedenken eindeloos te boven gaat. Wij leven van wat volslagen nieuw is en ons steeds weer als verrassing overkomt, ons aanspoort en naar voren roept. Ik wens ons toe dat wij ons naar voren laten roepen, steeds bereid om van oud naar nieuw te gaan en een volstrekt eigen en eigenzinnig antwoord te geven op het woord dat van alzo hoge aan ons geschiedt — in de naam van de Vader en de Zoon en de heilige Geest.

Henk Gols